

14. **Мацюк О. Я.** Джерелознавче значення філіграней документів львівських вірмен XVI–XVII ст. / О. Я. Мацюк // Там само. – К., 1969. – Вип. 4. – С. 267–289.
15. **Мацюк О. Я.** Роль філігранології у встановленні часу написання недатованих документів / О. Я. Мацюк // Там само. – К., 1966. – Вип. 2. – С. 256–268.
16. **Мишко Д. І.** Перший Литовський статут і його історичне значення / Д. І. Мишко // Там само. – К., 1969. – Вип. 4. – С. 14–24.
17. **Панашенко В. В.** До питання методики і термінології палеографічних досліджень українського скоропису XVII–XVIII ст. / В. В. Панашенко // Там само. – К., 1972. – Вип. 7. – С. 88–92.
18. **Пількевич С. Д.** Головні етапи розвитку архівної справи на Україні (1917–1965 рр.) / С. Д. Пількевич // Там само. – К., 1968. – Вип. 3. – С. 5–30.
19. **Пірко В. О.** Ревізія 1692 р. як джерело до вивчення аграрних відносин на західноукраїнських землях кінця XVII ст. / В. О. Пірко // Там само. – К., 1972. – Вип. 7. – С. 79–87.
20. **Проценко Л. А.** Актіві книги як джерело до вивчення спеціальних історичних дисциплін / Л. А. Проценко // Там само. – К., 1964. – Вип. 1. – С. 52–62.
21. **Проценко Л. А.** Палеографія, дипломатика і філігранологія в українських радянських дослідженнях / Л. А. Проценко // Там само. – К., 1968. – Вип. 3. – С. 190–200.
22. **Пушкарьов Л. М.** Визначення історичного джерела в радянській історіографії (1917–1968) / Л. М. Пушкарьов // Там само. – К., 1971. – Вип. 6. – С. 3–18.
23. **Пушкарьов Л. М.** Вплив форми історичного джерела на його зміст / Л. М. Пушкарьов // Там само. – К., 1969. – Вип. 4. – С. 114–122.
24. **Пушкарьов Л. М.** Сталість форми історичного джерела / Л. М. Пушкарьов // Там само. – К., 1968. – Вип. 3. – С. 31–40.
25. **Сидоренко В. О.** Зброезнавство як спеціальна історична дисципліна (за матеріалами України XVI – першої половини XVII ст.) / В. О. Сидоренко // Там само. – К., 1966. – Вип. 2. – С. 269–279.

Надійшла до редколегії 28.01.2013

УДК 93(99) «IX – XII»

Г. М. Виноградов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛІНГВІСТИЧНІ СКЛАДОВІ МОДЕЛЮВАННЯ ДАВНЬОРУСЬКИМИ КНИЖНИКАМИ ВИТОКІВ ДЕРЖАВНОСТІ РУСІ

Проаналізовано роль лінгвістичних складових, які поряд з православними християнськими чинниками безпосередньо вплинули на створення давньоруськими інтелектуалами-книжниками концепції витоків державності Давньої Русі.

Ключові слова: Давня Русь, інтелектуальна модель, монахи-книжники, держава, Середні віки, лінгвістика, богослов'я.

Проанализирована роль лингвистических составляющих, которые вместе с православными христианскими факторами непосредственно повлияли на создание древнерусскими интеллектуалами-книжниками концепции истоков государственности Древней Руси.

Ключевые слова: Древняя Русь, интеллектуальная модель, монахи-книжники, государство, Средние века, лингвистика, богословие.

The active role of linguistic factors in collaboration with the Orthodox Christian components in the creation of the Ancient Rus' genesis model by intellectuals-monks is showed in this article.

Key words: the Ancient Rus', intellectual model, intellectuals-monks, state, the Middle Ages, linguistics, theology.

Актуальність запропонованої теми полягає насамперед у тому, що запропонована вже назва статті у такому формулюванні містить як мінімум три відносно самостійних тематичних блоки (лінгвістичні складові, моделювання (як варіант – реконструювання тощо), витоки давньоруської державності), кожен з яких, у свою чергу, також може бути з легкістю поділений ще на кілька дослідницьких сегментів. Відповідно кожен з сегментів, враховуючи, що йдеться про давньоруське середньовіччя, має досить тривалу і солідну традицію наукового осмислення, одна критична оцінка формування та розвитку якої в цілому чи окремих фрагментів зокрема вимагає низки ґрунтовних історіографічних розвідок. Цілком усвідомлюючи вказані обставини, автор, проте, має намір викласти кілька міркувань стосовно свідомого та творчого використання давньоруськими інтелектуалами суто лінгвістичних засобів для створення текстуальної моделі минулого Давньої Русі, зокрема обставин її державного становлення.

Крім того, актуальність полягає також у тому, щоб додатково до викладених у ряді попередніх публікацій автора аргументів переважно теоретико-методологічного характеру запропонувати низку конкретних прикладів з, так би мовити, уявної творчої майстерні давньоруського книжника щодо лінгвістичних (якщо точніше, у відповідності зі світоглядом епохи, – теологічно-лінгвістичних) засобів додаткового насичення літописних текстів принципово важливою інформацією, яка, з одного боку, не мала латентного вигляду, проте її кодування, трансляція та використання вимагало не тільки спеціальних знань, але і володіння особливими методами роботи зі словом.

Щодо **історіографічних аспектів** теми, то, як вже зазначалося, вони мають широкий тематичний діапазон: загальноісторичний, власне медієвістичний (а як його гармонійні складові – русистський, гебраїстський, германістичний, візантіністський, тюркологічний, скандинавістський, болгаристичний та інші), лінгвістичний (текстологічний, семантичний, етимологічний тощо), семіологічний та інші з власними дослідницькими традиціями, недостатньо вивченими та дискусійними проблемами; з огляду на це ми змушені відіслати зацікавленого читача до висококваліфікованих узагальнюючих праць останніх років, в яких зроблено не тільки необхідні підсумки попередніх наукових здобутків, але і визначено стратегічні та тактичні напрямки подальших перспективних пошуків. В царині історичної науки слід звернути увагу на синтетичні праці 80-х рр. ХХ – першого десятиліття ХХІ ст. О. Прицака, С. Франкліна, Д. Шепарда, В. Сєдова, І. Фроянова, Б. Свердлова, А. Новосельцева, А. Горського, В. Петрухіна, Є. Шинакова, І. Данилевського, О. Назаренка, В. Мількова, М. Котляра, В. Рички, О. Толочка та інших, лінгвістичної – на узагальнюючі дослідження В. Топорова, Р. Цейтлін, М. Толстого, Є. Верещагіна, А. Львова, Р. Піккіо та інших. Чи не найбільш принциповими для теми нашого дослідження стали праці В. Колесова, М. Кисельової та О. Конявської про унікальні риси давньоруської інтелектуальної культури, авторську свідомість давньоруських книжників, провідні способи та методи роботи зі словом [17; 20; 21; 23], які утворили необхідну творчу атмосферу, сприятливу для реалізації мети статті.

Не можна оминати увагою представників напрямку в історичній науці, який з певною умовністю можна назвати «історико-текстологічним», і який, відповідно, найбільш дотичний нашій темі; мова йде про кількох сучасних російських і українських науковців (істориків і філологів), які протягом останніх приблизно двох десятиліть активно використовують, поряд з традиційними, модерні (переважно структуралістські та постструктуралістські, зокрема аналізу дискурсу, деконструкції, семаналізу тощо) методи текстуального аналізу давньоруських літописних і інших текстів з метою виявлення та подальшого використання для уточнених висновків прихованої в текстах історичної інформації. Тексти

істориків-русистів (втім, частково, і філологів, які «приєдналися» до перших, наприклад О. Назаренко, О. Гіппіус та ін.) замайорили іменами Р. Барта, Ц. Тодорова, Ю. Крістєвої, А.-Ж. Греймаса, Ж. Дельоза, Ф. Гуаттірі, Ж. Дерріда та інших метрів текстуального аналізу. І хоча процес адаптування нових дослідницьких методик до середньовічних текстів іде доволі повільно, часто зустрічаючи якщо не активний спротив, то як мінімум пасивну байдужість традиціоналістів, на сьогодні можна сміливо стверджувати існування певного наукового напрямку, який зайняв гідне місце в історичній науці та доволі яскраво представлений працями Ф. Успенського, А. Литвинової, О. Гомона, Т. Вілкул, вже згаданих вище В. Петрухіна, О. Назаренка, І. Данилевського, В. Рички, О. Толочка; до цього напрямку відносить себе і автор цих рядків. Висновки, до яких приходять історики-текстологи, нерідко стають у протиріччя з загальноприйнятими в історичній науці, що об'єктивно створює дистанцію між дослідниками-традиціоналістами, орієнтованими на хрестоматійні позитивістські методи та способи інтерпретації історичних подій, та новою генерацією науковців, які активно впроваджують нові теоретико-методологічні принципи та методи дослідження.

Отже, **метою** нашої розвідки є розкриття основних способів, якими послуговувалися давньоруські книжники в процесі створення літописних текстів, використовуючи насамперед етимологічні, семантичні та інші можливості церковнослов'янської мови під кутом зору християнської (в православній версії) теології; в якості прикладу зазначене розкриття буде продемонстроване на підґрунті літописної характеристики витоків державності Давньої Русі. Реалізація сформульованої мети передбачає вирішення наступних **дослідницьких завдань**: 1) охарактеризувати особливості церковнослов'янської мови як, згідно з середньовічними уявленнями, символічної моделі Божого Творіння, граматичні, морфологічні, семантичні та інші складові якої виконували в першу чергу богословські, а не лінгвістичні функції; 2) проаналізувати таку специфічну жанрову рису давньоруського літописання (як, зрештою, і середньовічного в цілому), як створення його в якості своєрідного звіту Богові на Страшному Суді, що вимагало, зрозуміло, особливого ставлення до процесу кодування та трансформації історичної інформації; 3) на прикладі обґрунтування давньоруськими інтелектуалами витоків державності Русі продемонструвати способи формулювання з перших слів літопису спеціального лінгвістичного алгоритму, у відповідності з яким кожен з наступних фрагментів тексту «працював» на розкриття первісного авторського задуму.

Джерельну базу склали початкові пасажі тексту Повісті временних літ (далі – ПВЛ), що містять фрагмент, який нас цікавить. Ми користувалися на сьогодні найкращим та найповнішим тритомним виданням 2003 р. із серії «Harvard Library of Early Ukrainian Literature», в якому представлено текст ПВЛ паралельно в десяти списках [31; 32; 33].

Теоретико-методологічною основою роботи виступають *принципи* системності, логічності, об'єктивності, науковості та історизму, а також історико-хронологічний, історико-ретроспективний, історико-порівняльний та інші *методи*, загальноприйняті в сучасних історичних дослідженнях.

Церковнослов'янська мова (далі – ЦМ) як провідний засіб збереження та передавання інформації в слов'янському (і не тільки, адже романомовні румуни та молдавани також досить довго використовували у богослужінні та діловій сфері ЦМ) православному світі від приблизно середини XI ст. і практично до XVII ст. вже доволі давно є предметом наполегливої уваги науковців, насамперед – філологів-русистів, істориків мови і літератури слов'янських народів; завдяки багаторічним зусиллям науковців ЦМ добре вивчена під кутом зору її історії та основних мовних параметрів. Історики ж донедавна (часто – і сьогодні) ви-

користували тільки, так би мовити, верхній інформаційний пласт ЦМ на рівні конкретних історичних подій, вчинків фігурантів літописів; до певного моменту, коли завдання дослідників були зосереджені навколо питань «хто?» «що?» «де?» «коли?», таке ставлення задовольняло потреби історичної науки, але коли рівень розвитку русистики почав вимагати відповідей на питання «чому?», історики-медієвісти почали усвідомлювати нагальну потребу в більш активному застосуванні як традиційних, так і модерних методів текстуального аналізу з метою виявлення, обробки та використання прихованих інформаційних пластів документальних та, в першу чергу, оповідних джерел.

На тлі безсумнівних здобутків у вивченні ЦМ особливо прикро виглядає та обставина, що не тільки істориками, але й філологами була проігнорована плідна ідея В. Колесова [18; 22], висловлена ще на початку 80-х рр. ХХ ст., щодо необхідності адаптувати до сучасної лінгвістики методи роботи зі словом і текстом в цілому, які були притаманні давньоруським книжникам. У низці публікацій І. Данилевського, який якнайближче серед істориків-русистів підійшов до творчого застосування середньовічних методів роботи з мовою та текстом, далеко не в повній мірі використано як теологічно-лінгвістичний потенціал ЦМ, так і не враховано специфічні особливості творчості середньовічних інтелектуалів з реконструювання мовними засобами минулого Давньої Русі. Автор цих рядків зробив уже кілька спроб обґрунтувати великі потенційні можливості запропонованого В. Колесовим методу з теоретико-методологічних та прикладних позицій [4; 5; 8; 9], розглядаючи і дану розвідку в якості свого роду чергової пропозиції низки нових ідей.

Сутність нашої позиції полягає у спробі в максимальній, наскільки можливо за сучасних умов, повноті відтворити унікальну методіку роботи давньоруського книжника зі словом, адже тільки у такий спосіб можливо відтворити середньовічні способи кодування, трансляції та використання історичної (і не тільки) інформації. Для цього, по-перше, необхідно обов'язково врахувати принципове положення християнської віри, що, згідно з класичним визначенням Євангелія від Іоанна, «на початку було Слово, Слово було у Бога, Слово було Богом і все через Нього стало» (існують і інші варіанти перекладу, проте в нашому випадку головним є смисл біблійної думки), тобто, іншими словами, християнство будується на ідеї Боготвілення, згідно з яким Слово Боже стало плоттю, Слово і є Бог, але Бог, в містично-діалектичний спосіб, одночасно і не є Словом (дискусійна теологічна теза, сформульована свого часу візантійськими та давньоруськими ісихастами і яку розробляють представники так званого ім'яслав'я). Відповідно слово, мова в цілому в її фонетичному чи текстуальному вимірах набули в християнстві особливого містичного богословсько-лінгвістичного статусу і розглядаються як найідеальніша і найдосконаліша форма матеріалізації Промислу Божого, а отже – ідеальна модель, на яку обов'язково в усіх проявах власної активності свідомо має орієнтуватися людина.

У такий спосіб усі без винятку складові мови почали розглядатися насамперед як елементи згаданої моделі, надаючи останній, в залежності від конкретного вигляду слова окремо чи як частини фрази, речення тощо, статички, динаміки, роду, положення щодо іншого слова, певного значення, якості тощо. Корені, префікси, суфікси, відмінки і т. д. ставали своєрідними цеглинами в будові Всесвіту, створеного, зрозуміло, у відповідності з Задумом Божим. І якщо так звані три Святі Мови (давньоєврейська, давньогрецька і латинська), оскільки сформувалися та функціонували і в дохристиянські часи, стали предметом відповідної християнсько-теологічної «обробки» ретроспективно (як, зрештою, і здобутки стародавньої та античної філософії, літератури, мистецтва тощо), то з середини ІХ ст., в силу до кінця не зрозумілих сучасній науці об'єктивних історичних обставин та, що особливо важливо для нашої теми, з одного боку, боротьбою іко-

ноборців та іконопошанувачів, а з іншого, майже одночасною християнізацією Болгарії та утвердженням на Русі династії Рюриковичів, почався процес створення та майже одночасного впровадження особливої штучно сконструйованої мови, відомої як церковнослов'янська.

Причини, які спонукали частину найдосвідченіших православних візантійських інтелектуалів (насамперед – слов'янського походження, серед яких були відомі просвітителі, в майбутньому святі рівноапостольні Кирило і Мефодій) започаткувати безпрецедентний, та ще й зі своєрідним «присмаком» святотатства, проект створення для слов'янського світу як, в перспективі, чи не найбільшої за чисельністю та територією частиною християнської цивілізації, до кінця залишаються нез'ясованими, хоча науковці вже не одне століття прагнуть знайти логічні та обґрунтовані повідомленнями джерел пояснення. Проте для нас важливим є те, що нова мова від самого початку була замислена як теологічно-лінгвістичний феномен, покликаний зробити можливим утворення складних полісемантичних конструкцій, максимально насичених біблійними та святоотечеськими алюзіями, прозорими та прихованими апеляціями до авторитетного містичного чи історичного досвіду минулого, в результаті чого текстуально оформлена інформація про конкретну подію автоматично набувала зв'язку не тільки з сакральними прикладами, але і з Промислом Божим як таким. Авторіві тексту не обов'язково було давати оцінки тим чи іншим подіям чи вчинкам історичних діячів: компетентний читач сам міг за допомогою «препарації» текстуально-семантичної багатшаровості зробити відповідні етичні висновки.

Як переконливо продемонстрував І. Данилевський у процесі герменевтичного аналізу тексту Повісті временних літ [16; див. також: 12; 13; 14; 15], практично кожна фраза літопису містить або доволі прозору, або приховану біблійну чи святоотечеську основу, відсилаючи підготовленого читача до відповідного місця і даючи у такий спосіб алгоритм морального чи, зрештою, будь-якого іншого оцінювання конкретного повідомлення про події чи вчинки. Проте, як вже зазначалося вище, російський науковець практично не зачепив власне лінгвістичної складової імен, етнонімів, топонімів та інших елементів літописного тексту, зосередившись, згідно з його авторським задумом, переважно на сюжетному та асоціативному рівнях. В одній з наших попередніх публікацій ми спробували показати плідність для поглибленого розуміння подій історії Давньої Русі врахування конотативної природи мовних елементів давньоруських наративів [7], максимально наблизившись до реалізації мети даної розвідки.

Говорячи безпосередньо про давньоруське літописання, слід зауважити, що для реалізації нашої мети немає потреби спеціально зупинятися на історіографічних (власне історичних, текстологічних, мовознавчих, мовно-історичних, літературознавчих тощо) аспектах історії давньоруського літописання, оскільки існує велика кількість не тільки прикладних, але й авторитетних узагальнюючих праць, які засвідчують існування кількох дослідницьких традицій, шкіл та напрямків, значного числа протиріч та дискусійних проблем. Принциповою рисою середньовічного літописання як такого, важливою для нашої теми, є основна ціль його створення як її бачили інтелектуали тієї доби; близька і нам ціль існування літописної традиції, а саме – акумулювання, передавання та використання необхідної для успішного функціонування суспільства історичної інформації, в Середньовіччі вважалася важливою, але неосновною: літописи (хроніки та інші різновиди «накопичувачів історичної інформації») розглядалися як своєрідний звіт конкретної християнської країни, династії тощо на Страшному Суді, а отже не повинні були містити випадкової, другорядної чи, найголовніше, неправдивої інформації (вводити в оману Бога, як відомо, є для віруючої людини заздалегідь безглуздою справою).

Недивно, що кожна національна літописна традиція так прискіпливо ставилася до питань ретельного обґрунтування походження державності, правлячої династії, прагнучи максимально переконливо здійснити перше та друге від авторитетних біблійних часів чи персонажів, використовуючи для цього, крім, зрозуміло, сакральних текстів, численні літописи та генеалогічні таблиці країн, тісні та різноманітні зв'язки з якими мали забезпечити легітимність власній державі та місце в складній ієрархії християнської цивілізації. У випадку з Давньою Руссю, враховуючи її унікальне місце в колі християнських країн та усвідомлювану особливу роль в якості ідеального місця реалізації Промислу Божого [див. більш детально: 6; 8], ми маємо справу з підкреслено прискіпливим ставленням до кожної деталі літописного тексту, але насамперед до висвітлення обставин походження, витоків державності. Перші ж слова, подібно до перших слів Святого Письма, мали створити своєрідний конструктивний алгоритм, у відповідності з змістом якого, подібно Промислу Божому, повинен був і формуватися зміст літопису; жодна дрібниця, у тому числі і суто лінгвістична, не могла бути зайвою.

Спробам наукової (історичної, філологічної тощо) реконструкції назви і перших, так би мовити, «програмних» фраз ПВЛ протягом останніх років присвячено кілька цікавих досліджень найкращих представників сучасної славістики, зокрема Г. Ланта, Д. Островського, І. Данилевського, О. Гіппіуса, О. Толочка та ін. [11; 16; 24; 25; 26; 28; 30]. Крім цих авторів доцільно згадати також цікаві публікації І. Ведюшкіної, Т. Вілкул, Л. Мюллера, згаданих вище О. Гіппіуса та Д. Островського, в яких запропоновані оригінальні текстологічні інтерпретації ПВЛ, запозичення та паралелі з іншими пам'ятками [1; 2; 3; 10; 26; див. також: 28; 29]. Науковці прагнуть опанувати насамперед властиве давньоруському Середньовіччю розуміння базових понять «повість», «временних» і «літ», які лягли в основу назви пам'ятки, пропонуючи різні варіанти; чи не найбільш ґрунтовний, як на нашу думку, запропонував І. Данилевський, який спробував поєднати випадки середньовічного використання терміну «повість» в оригінальних давньоруських й перекладних текстах, зокрема відомого Іоанна Золотоустого та притаманних науці ХІХ–ХХ ст. семантичних і етимологічних інтерпретацій, наприклад матеріалів класичних словників І. Срезневського, М. Фасмера, О. Преображенського [16, с. 235–236, 358–360]. На жаль, у версії російського автора, який цілком свідомо зосередився, так би мовити, на верхньому та середньому інформаційних пластах, відсутній акцент на абсолютно прозорій семантиці слова «повість», яке прямо несе богословський зміст, оскільки закликає читача від самого початку сприймати все написане як таке, що відбулося «після вісті» (Божої).

В одній з попередніх публікацій ми вже коротко зупинилися на цьому моменті, звернувши увагу на прихованій конотації слова «повѣсть», яке означало в першу чергу не літературний жанр чи означало оповідання, а мало теологічний смисл, а саме: характеризувало ситуацію на землі як Творінні Господньому «після вісті» як результат Вісті Божої (нагадаємо, що грецькою *εὐαγγέλιον* означало буквально «блага («добра») вість», де *αγγέλιον* – «вість» було спорідненим з *αγγέλος* – «вісник»), відверто натякаючи, що все, описане в літописі, треба обов'язково розглядати через призму євангельських символів та моральних орієнтирів [7]. Як бачимо, не тільки корінь слова як його базова та найбільш насичена смислом складова, але і префікс (у даному випадку «по-», тобто «після», «в результаті» тощо) відіграють принципову конструктивну роль в якості своєрідного алгоритму не тільки конкретної початкової фрази, але для усього твору в цілому.

Цікаво звернути увагу ще на один перспективний сюжет подальших наукових пошуків: форму множини щодо слова «повѣсть» використано в трьох з п'яти відомих та найчастіше вживаних списків ПВЛ, а саме в Лаврентіївському, Троїцькому та Хлебніківському (в останньому без займенника «се», з якого починається

текст літопису у перших згаданих списках); в Іпатіївському та Радзивилівському списках вжито форму однини і також без займенника «се» [див.: 25, с. 249]. Попередньо можна суто гіпотетично припустити, що форма множини могла апелювати до чотирьох канонічних євангелій як класичного в християнстві взірця творчого та інваріантного ставлення до земного Життя Спасителя; стосовно форми однини та чому вона використана саме у згаданих списках ПВЛ, може існувати широке дискусійне поле, про що красномовно свідчать, зокрема, цікаві та оригінальні підходи О. Гіппіуса, Д. Островського та О. Толочка [10, с. 79–80, 85–87; 25; 28, р. LX–LXI].

Не менш красномовним є і наступний термін – «временних», стосовно літописного використання якого теж існує кілька версій. Найпоширенішою з них, що стала хрестоматійною, але, відверто кажучи, найбільш непрофесійною, є тлумачення зазначеного терміну в сенсі «колишній», «минулий» тощо, що знайшло, зокрема, відображення в більшості сучасних україномовних перекладів назви давньоруського літопису як «Повість минулих літ». Тобто, як і в сучасній російській мові, означаючий «тимчасових», прямо вказуючи на те, що вічні часи – компетенція вічної душі та, зрозуміло, Творця Небесного, а земна проекція вічних часів – саме тимчасове, обмежене притаманними живій людині земними часовими координатами. Побіжно зауважимо, що ми не можемо погодитися з запропонованим Г. Лантом варіантом можливого прочитання назви літопису як «Повѣсть времянь и лѣтъ» [26], оскільки це, на наш погляд, знаходиться в протиріччі з авторським задумом створення твору в цілому та його основного призначення, про що говорилося вище.

Слово «літ», яке властиве усім слов'янським мовам з однаковим смисловим змістом і яке, здавалось би, не повинне викликати запитань, в семантичній зв'язці з двома попередніми теж обов'язково передбачає, поряд з традиційним звним значенням, і більш вагоме та символічне біблійне: як добре відомо, в Святому Письмі, особливо у Старому Заповіті, поняття «рік» та похідні від нього переважно згадуються насамперед у містичному, неземному сенсі, а отже часові межі згаданих понять в принципі не можна зводити до традиційно астрономічних. Крім того, слід враховувати давньоєврейський мовний оригінал Старого Заповіту, в рамках якого часто відсутні чіткі розмежування між містичним та світським значенням тих чи інших понять, пов'язаних з часом, простором, тривалістю життя, віковими параметрами життя людини тощо.

Неважко помітити, що вже перші три слова ПВЛ, які стали хрестоматійною назвою твору, разом створюють алгоритм, своєрідну стійку тональність для сприйняття змісту всієї пам'ятки як логічної, самодостатньої цілісності; богословська складова назви є домінуючою та визначальною, через призму якої обов'язково має сприйматися і наступний, лінгвістично-семантичний пласт і тільки потім, наважимося стверджувати, більш традиційний для істориків – власне так званий «подієвий».

Як і перші три слова, так і наступні три класичні фрази ПВЛ, яким судилося стати хрестоматійними, і до сьогодні залишаються, попри їх змістовну очевидність і смислову прозорість, предметом жвавих дискусій. Ми не прагнемо у нашій розвідці з її порівняно скромною метою поринати в дискусії, проте зауважимо, що у відомих фразах «откуда есть пошла руская земля», «кто в ней нача первове княжити» та «откуда руская земля стала есть» максимально компактно зосереджено своєрідний алгоритм усього подальшого власне історичного змісту Повісті, який, поряд зі згаданим есхатологічним, мав налаштувати і читача і користувача тексту на сприйняття усіх без винятку зафіксованих у літописі подій обов'язково через призму витоків Русі (біблійних, конкретно-історичних, династичних, державотворчих та інших можливих).

Висновки. У відповідності з базовими положеннями християнського віровчення, зокрема твердження, що Слово є Бог, всесвіт є матеріалізованим Словом Божим тощо, та усвідомленням особливої ролі Русі як взірцевої країни середньовічної християнської цивілізації давньоруські інтелектуали-книжники створили літописну, сконструйовану, відповідно, у лінгвістично-текстуальній формі церковнослов'янською мовою, концепцію походження держави, послуговуючись, поряд з важливими богословськими та конкретно-історичними компонентами, насамперед лінгвістичними засобами. Для цього максимально творчо та професійно використовувалися етимологічні, семантичні, фразеологічні, стилістичні, конотативні та інші властивості спеціально раніше створеної церковнослов'янської мови, яка постійно вдосконалювалася з метою зробити її ідеальною символічною моделлю всесвіту як Творіння Божого, земною проекцією Царства Небесного. У такий спосіб мова літописів, зокрема «Повісті временних літ», була не просто засобом фіксування історичної інформації, а дієвим і ефективним знаряддям обґрунтування витоків Давньої Русі від авторитетних реальних та міфічних державних утворень біблійних часів та ранньохристиянської доби, включення країни в ієрархічну систему християнської цивілізації. Більшість висунутих у статті положень носять гіпотетичний характер та мають на меті закликати зацікавлених науковців до плідної дискусії.

Бібліографічні посилання

1. **Ведюшкіна І. В.** Формы проявления коллективной идентичности в Повести временных лет / И. В. Ведюшкіна // *Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала Нового времени.* – М., 2003. – С. 298–318.
2. **Вилкул Т. Л.** Повесть временных лет и Хронограф / Т. Л. Вилкул // *Polaeoslavica.* – 2007. – Vol. XV. – № 1. – С. 56–116.
3. **Вилкул Т.** Толковая Палея и Повесть временных лет. Сюжет о «раздлении языкъ» / Т. Вилкул // *Ruthenica.* – 2007. – Т. VI. – С. 37–85.
4. **Виноградов Г. М.** Біблійне підґрунтя церковнослов'янської мови як символічної моделі всесвіту / Г. М. Виноградов // *Філософія. Культура. Життя: [міжвуз. зб. наук. пр.] / ред. кол.: Капітон В. П. (відп. ред.) та ін. – Д., 2003. – Вип. 23. – С. 159–161.*
5. **Виноградов Г. М.** Біблійні етногенетичні легенди як теоретичне підґрунтя формування давньоруської державності / Г. М. Виноградов // *Філософія, культура, життя: [міжвуз. зб. наук. пр.] / ред. кол.: Капітон В. П. (відп. ред.) та ін. – Д., 2005. – Спец. випуск: Матеріали II Філософсько-богословських читань «Православ'я у світовій культурі», Дніпропетровськ, 18–19.11.2004. – С. 136–138.*
6. **Виноградов Г. М.** Семіологічно-нарративне підґрунтя процесу генези Давньоруської державності: теоретико-методологічні аспекти / Г. М. Виноградов // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: [міжвуз. зб. наук. пр.] / ред. кол.: Пасічник І. Д. (відп. ред.) та ін. – Серія «Історичні науки». – 2006. – Вип. 7: До 40-ліття Українського історичного товариства. – С. 54–82.*
7. **Виноградов Г. М.** Конотативна природа давньоруських нарративів: постановка проблеми / Г. М. Виноградов // *Вісник Дніпропетровського університету / ред. кол.: Світленко С. І. (відп. ред.) та ін. – Серія «Історія та археологія». – 2008. – Т. 16. – № 1/1. – С. 179–191.*
8. **Виноградов Г. М.** Давньоруська державність як метанаратив / Г. М. Виноградов // *Ейдос: [альманах теорії та історії історичної науки] / ред. кол.: Колесник І. І. (відп. ред.) та ін. – 2008. – Вип. 3. – Ч. 1. – С. 106–119.*
9. **Виноградов Г. М.** Лінгвістична складова джерелознавчого аналізу в сучасній славистичній медієвістиці / Г. М. Виноградов // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» / [міжвуз. зб. наук. пр.] / ред. кол.: Пасічник І. Д. (відп. ред.) та ін. – Серія «Історичні науки». – 2009. – Вип. 14. – С. 329–336.*
10. **Гиппиус А. А.** О критике текста и новом переводе-реконструкции «Повести временных лет» / А. А. Гиппиус // *Russian Linguistics.* – 2002. – Vol. 26. – P. 63–126.
11. **Гиппиус А. А.** «Повесть временных лет»: о возможном происхождении и значении названия / А. А. Гиппиус // *Из истории русской культуры.* – М., 2000. – Т. 1: Древняя Русь. – С. 440–460.

12. **Данилевский И. Н.** Библия и Повесть временных лет (К проблеме интерпретации летописных текстов) / И. Н. Данилевский // Отечественная история. – 1993. – № 1. – С. 78–94.
13. **Данилевский И. Н.** Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII вв.) / И. Н. Данилевский. – М., 1999.
14. **Данилевский И. Н.** Древняя Русь глазами современников и потомков / И. Н. Данилевский (XII–XIV вв.). – М., 2000.
15. **Данилевский И. Н.** Замысел и название Повести временных лет / И. Н. Данилевский // Отечественная история. – 1995. – № 5. – С. 101–110.
16. **Данилевский И. Н.** Повесть временных лет: Герменевтические основы источниковедения летописных текстов / И. Н. Данилевский. – М., 2004.
17. **Киселева М. С.** Учение книжное: Текст и контекст древнерусской книжности / М. С. Киселева. – М., 2000.
18. **Колесов В. В.** Гносеологические основы восточнославянской грамматической мысли в эпоху средневековья / В. В. Колесов // Східнослов'янські граматики XVI–XVII ст.: [матеріали симпозіуму]. – К., 1982. – С. 25–28.
19. **Колесов В. В.** Древнерусский литературный язык / В. В. Колесов. – Л., 1989.
20. **Колесов В. В.** Древняя Русь: Наследие в слове. Мир человека / В. В. Колесов. – СПб., 2000.
21. **Колесов В. В.** Мир человека в слове Древней Руси / В. В. Колесов. – Л., 1986.
22. **Колесов В. В.** Развитие лингвистических учений у славян эпохи Средневековья / В. В. Колесов // История лингвистических учений: Позднее Средневековье. – СПб., 1991. – С. 203–254.
23. **Конявская Е. Л.** Авторское самосознание древнерусского книжника (X – середина XV в.) / Е. Л. Конявская. – М., 2000.
24. **Островський Д.** Вступ / Д. Островський // *The Pověst' vremennych lět: An Interlinear Collation and Paradosis / Complited and Edited by D.Ostrowski.* – Cambridge (MA): Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2003. – P. CI–CLVIII / Harvard Library of Early Ukrainian Literature. – Vol. X, pt. 2.
25. **Толочко А.** О заглавии Повести временных лет / А. Толочко // *Ruthenica.* – 2006. – T. V. – С. 248–251.
26. **Lunt Н.** Повѣсть временныхъ лѣтъ от Повѣсть временъ и лѣтъ / Н. Lunt // *Polaeoslavica.* – 1997. – Vol. 5. – P. 317–326.
27. **Müller L.** К критике текста, к тексту и переводу Повести временных лет / L. Müller // *Russian Linguistics.* – 2006. – Vol. 30. – P. 401–436.
28. **Ostrowski D.** Introduction / D.Ostrowski // *The Pověst' vremennych lět: An Interlinear Collation and Paradosis / Complited and Edited by D. Ostrowski.* – Cambridge (MA): Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2003. – P. XVII–LXXIV. / Harvard Library of Early Ukrainian Literature. – Vol. X, pt. 1.
29. **Ostrowski D.** Textual Criticism and the Povest' vremennych let: Some Theoretocal Considerations / D. Ostrowski // *Harvard Ukrainian Studies.* – 1981. – Vol. 5. – P. 11–31.
30. **Ostrowski D.** The Title of the *Povest' vremennych let* Redux / D. Ostrowski // *Ruthenica.* – 2007. – T. VI. – P. 315–321.
31. *The Pověst' vremennych lět: An Interlinear Collation and Paradosis / Complited and Edited by D.Ostrowski.* – Cambridge (MA): Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2003. – LXXXIII, P. 1–690 / Harvard Library of Early Ukrainian Literature. – Vol. X, pt. 1.
32. *The Pověst' vremennych lět: An Interlinear Collation and Paradosis / Complited and Edited by D. Ostrowski.* – Cambridge (MA): Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2003. – CLXVI, P. 691–1372 / Harvard Library of Early Ukrainian Literature. – Vol. X, pt. 2.
33. *The Pověst' vremennych lět: An Interlinear Collation and Paradosis / Complited and Edited by D. Ostrowski.* – Cambridge (MA): Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2003. – CXCI, P. 1372–2166 / Harvard Library of Early Ukrainian Literature. – Vol. X, pt. 3.

Надійшла до редколегії 05.06.2013